

STUDENȚII ROMÂNI DIN COMITATUL BIHOR ÎN UNIVERSITĂȚILE DIN EUROPA (SECOLUL XIX – ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX)

ROMANIAN STUDENTS FROM THE COUNTY OF BIHOR IN THE UNIVERSITIES OF EUROPE (19 CENTURY BEGINNING OF THE 20 CENTURY)

Stelean – Ioan BOIA

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

Facultatea de Științe Umaniste, Politice și Administrative

Str. Unirii, nr. 3

E-mail: steleanioanboia@yahoo.com

Abstract

Our scientific inquiry attempted to put forward the intellectual and cultural potential of the geographic and historic space of the Bihor County from Western Romania in the 19th century and at the beginning of the 20th century. Based on the researches made both in Romanian and foreign archives, but also on the information provided by the historiography, we have succeeded to identify 640 Romanian students from the Bihor County that studied in the Western and Central European universities, in the above mentioned period, especially between 1867 and 1918. Most of them attended the courses of the universities (academies) from Oradea (304), Budapest (180), and Cluj (125), 91 of them getting the title of “doctor” in political and juridical sciences, medicine, and letters and philosophy.

The Bihor County, with the help of these intellectuals that studied in the European universities, integrated (like the other counties from Transylvania and Banat) in the complex process of cultural and national renaissance at the end of the 19th century and at the beginning of the 20th. Many of these scholars influenced profoundly through their work and activity the Romanian society in the modern and contemporary era.

Key words: *elites, intellectuality, foundation, scholars, faculty, university*

Cuvinte cheie: *elite, intelectualitate, fondare, savanți, facultate, universitate.*

Istoria intelectualității (elitelor) originare din fostul comitat Bihor și din spațiul actualului județ păstrând același nume a reprezentat indiscutabil o prioritate a cercetării istorice bihorene-și nu numai-înainte de 1989, ca și în perioada postdecembristă. Articole, studii și abordări monografice au pus în valoare potențialul intelectual și cultural deosebit al spațiului istoric bihorean, particularizându-i trăsăturile, evidențiindu-i contribuția la dezvoltarea culturii și civilizației moderne și contemporane românești [1].

Românii din așezările comitatului Bihor, conviețuind într-o zonă istorico-geografică marcată de profunde confluențe etnice, cu bogate tradiții istorice culturale maghiare, au reușit în epoca modernă și contemporană recuperări în planul instruirii școlare la nivelul gimnazial și superior, dar și în promovarea unor certe valori intelectuale în cultura română. Cetatea Oradiei se remarcă încă

din veacul al XVIII-lea prin calitatea deosebită a școlilor reformate, dar complexul educațional va intra în penumbră odată cu instaurarea stăpânirii otomane. După schimbarea regimului politic, iezuiții vor încerca să reînvie tradiția instituțiilor de învățământ orădene pe noi baze catolice, înființând un gimnaziu la Oradea [2]. Până la sfârșitul epocii reformiste, gimnaziul a fost frecventat de un număr cuprins între 81 și 206 elevi anual [3]. Un raport trimis de la Oradea la Carloviț în 1797 relevă că, la acea dată, în Academie se aflau 25 de tineri ortodocși, români sau sârbi [4]. Între anii 1790-1848- după unele aprecieri-au urmat cursurile Academiei orădene un număr de 318 români [5]. Menționându-și stabilitatea, atât pe timpul reformelor cât și în epoca restaurației, școala se afla pe un trend ascendent și în secolul al XIX-lea la Academie fiind înscriși 195 studenți iar la Arhigimnaziu 362 elevi (1821) [6]. În preajma revoluției de la 1848, în intervalul de timp 1841-1848, Academia din Oradea a funcționat cu un număr de 272-274 studenți, iar gimnaziul cu 376-437 elevi [7].

Alături de Episcopia unită a Blajului și de cea Ortodoxă a Sibiului, Episcopia unită a Oradiei a jucat un rol important în consolidarea elitelor românești din Transilvania. Instituția bisericii unite din Partium, atașat Ungariei, s-a conturat în condiții de mai mare complexitate decât cele din principatul Ardealului. Cetatea Oradiei a cunoscut mari schimbări în structura demografică, ca urmare a colonizărilor dinspre Imperiul otoman de la sfârșitul secolului al XVII-lea. Emigranții balcanici, cu deosebire sârbi, au contribuit, la fel ca în Banat și Ungaria, la succesele Habsburgilor. [8]. Echilibrarea reacțiilor confesionale este – și în Partium ca și în Transilvania- o rezultată a evoluției înspre solidaritatea etnică și a maturizării conștiinței naționale, consolidându-se direct proporțional cu perfecționarea administrativă a instituțiilor bisericești, în cadrul lor activând cea mai mare parte a elitelor românești din secolul al XVII-lea. Interesele politice erodează divergențele confesionale, ortodocșii din părțile vestice reușesc să-și dezvolte o rețea proprie, înființându-se la Oradea primul Consistoriu Ortodox permanent, avându-l ca președinte pe Teodor Arsici, vicar al Episcopiei Aradului pentru Bihor [9].

Prestigiul Episcopiei unite a Oradiei crescuse simțitor în ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea și la începutul secolului următor. Spre ea se îndrepta atenția corifeilor Școlii Ardelene, dar și a ofițerilor români din armata imperială [10]. În plan cultural, Episcopia unită din Partium a colaborat strâns cu tipografia Universității din Buda, mijlocind proiecte editoriale care înglobau și Transilvania [11].

În Transilvania- deci și în Partium- a existat o preocupare a statului pentru școlile naționale și până la 1770, dar aceasta se accentuează spre sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. La Oradea, ca urmare a strategiei Curții de la Viena privind fortificarea complexului școlar *catolic*, se pun bazele unui Seminar greco-catolic, aria de proveniență a tinerilor fiind mult mai largă depășind ținuturile Bihor, Sătmar și Sălaj, acoperind practic, întreg Partium-ul. După 1801- cu deosebire - se diversifică etnic și religios populația școlară. Potrivit matricolelor, în perioada 1792-1848, numărul maxim al bursierilor români ajunge la 57 în anul școlar 1835/1836 [12]. În anul 1760 s-a constituit Seminarul romano-catolic [13]. Școala normală unită, fără a face parte din rețeaua școlilor medii sau superioare, a alimentat ciclul elementar de învățământ cu numeroase cadre bine pregătite, contribuind astfel la diversificarea socială a lumii rurale românești [14]. Majoritatea tinerilor proveneau din comitatele Bihor, Arad, Sătmar, Maramureș, Ugoșca, Szabolcs sau din părțile Banatului [15].

Pornind de la aceste aspecte contextuale introductive, ne propunem în studiul de față un demers asupra tinerilor care au frecventat universitățile europene în secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea proveniți din fostul comitat Bihor, precum și cu privire la locul și rolul pe care l-au jucat aceste instituții de învățământ superior din Europa în formarea intelectualității românești bihorene în epoca modernă și contemporană. Studiul nostru se fundamentează pe cercetarea matricolelor universitare de la instituțiile de învățământ superior din Ungaria istorică, completată cu informațiile oferite de parcurgerea evidențelor cu bursierii

fundațiilor românești – precum și cu informațiile provenind din literatura de specialitate apărută până în prezent pe această temă.

Astfel, pe baza cercetărilor noastre am reușit să identificăm un număr de 640 de tineri originari din localitățile fostului comitat Bihor, care în perioada dualismului austro-ungar au studiat în universitățile din Europa Centrală și de Vest. Majoritatea lor sunt „produsul” universităților din Oradea, Budapesta și Cluj(609), 91 obținând titlul de „doctor”(67 în științe juridice, 11 în științe politice, 11 în medicină și 2 în litere și filosofie). Cei mai mulți au urmat cursurile gimnaziale la Gimnaziul Greco – Catolic din Beiuș (124), Gimnaziul Superior de Stat din Oradea(39), Gimnaziul Premontrei Oradea(14), Gimnaziul Superior de Stat Salonta (11), Gimnaziul Superior Ortodox Brașov (7), Gimnaziul Superior Greco – Catolic Blaj (5), Gimnaziul Superior Reformat Debrețin (4), Gimnaziul Superior Romano-Catolic Blaj, Gimnaziul Superior reformat Sighetul Marmației (3), Gimnaziul Superior de Stat Budapesta (3), câte 2 elevi la Gimnaziul Superior Romano – Catolic Oradea, Gimnaziul Superior de Stat Sibiu, Gimnaziul Superior de Stat Baia Mare, Gimnaziul Superior de Stat Bekescsaba, câte 1 elev la Gimnaziul Superior Reformat Târgu Mureș, Gimnaziul Superior Romano – Catolic Brașov, Gimnaziul de Stat Pecica (Arad), Gimnaziul Superior Reformat Bekes (Ungaria), Gimnaziul Superior de Stat Miskolc(Ungaria), Gimnaziul Fundațional Bratislava, Gimnaziul Superior de Stat Biserica Albă, Gimnaziul Superior Reformat Satu Mare, Gimnaziul Superior de Stat Lugoj, Gimnaziul de Stat Selmezbanya, Gimnaziul de Stat Szarvasi, Gimnaziul Superior de Stat Șimleul Silvaniei, Gimnaziul Superior Reformat Zalău și Gimnaziul Superior de Stat Odorheiul Secuiesc.

Repartizarea studenților bihoreni pe centrele universitare frecventate se prezintă după cum urmează:

Oradea	304
Budapesta	180
Cluj	125
Schemnitz	8
Debrețin	5
Presov	4
Graz	3
Bratislava	3
Viena	2
Berna	1
Berlin	1
Montpellier	1
Kassa(Kosice)	1
Cernăuți	1
Sighetul – Marmației	1

Ca și celelalte comitate din Transilvania și Banat și în comitatul Bihor, considerente de ordin economic, majoritatea intelectualilor provin din familii cu resurse financiare modeste care cu greu ar fi putut suporta costurile școlarizării unui tânăr la o universitate din Vest, dar și „ orientarea școlară” promovată de autoritățile politice de la Budapesta, au făcut ca foarte puțini tineri români să poată urma studii la universitățile din afara statului ungar. Prin legea emisă în 1898 de către ministrul de interne Dezso Perczel, orice diplomă universitară dobândită la o universitate străină trebuia acreditată la o instituție de învățământ superior din Ungaria, ceea ce presupunea din partea tânărului aflat la studii o bună cunoaștere a limbii maghiare [16]. Inclusiv bursele dobândite de la fundațiile românești pentru studii la universitățile din afara statului maghiar trebuiau aprobate de către Ministerul Instrucțiunii Publice, care nu le considera îndreptățite de fiecare dată. Din aceste

cauze, universitățile străine erau frecventate pentru 1 sau 2 semestre în timpul anului de studiu sau pentru dobândirea unei specializări după obținerea licenței sau a doctoratului.

În ceea ce privește facultățile frecventate de tinerii bihoreni, se remarcă preferința acestora pentru specializările: drept și științe politice, teologie, respectiv, medicină și farmacie. În acest sens, repartizarea studenților bihoreni în funcție de facultățile frecventate în timpul studiilor se prezintă după cum urmează:

Drept și științe politice	439
Teologie	91
Medicină și farmacie	48
Litere și filozofie	25
Politehnică	15
Minerit și silvicultură	8
Agronomie	4
Medicină veterinară	3
Comerț	2

Opțiunea pentru facultățile de drept și științe politice și în cazul studenților din comitatul Bihor, nu reprezenta o excepție, ca de altfel pentru tot ceea ce a reprezentat procesul istoric al formării intelectualității românești în epoca modernă. Fenomenul acesta a fost identic în mare în cazul tuturor națiunilor din Imperiul austro – ungar, fiind specific secolului al XIX-lea la nivelul întregii Europe. Un avantaj deosebit pentru tinerii bihoreni, precum și pentru cei din comitatele învecinate – și nu numai – l-a constituit desigur existența unei instituții de învățământ superior în domeniu – Academia Regală de Drept de la Oradea. În cei aproape 70 de ani școlari de activitate au frecventat cursurile acestei instituții de învățământ superior din Transilvania 698 de studenți români, majoritatea provenind din comitatul Bihor (233), urmași din punct de vedere statistic de cei din comitatele Arad (107) și Satu Mare (91) [17]. Surprinde însă numărul redus de români care au urmat facultățile tehnice (15), superior însă altor comitate ale Transilvaniei și Banatului, dar mai ales academiile de comerț unde urmau cursurile universitare numai 2 studenți. Toate acestea explică desigur interesul încă redus al tinerilor români față de noile profesii caracteristice societății și economiei industriale capitaliste. Explicația o putem găsi și în faptul că majoritatea absolvenților de gimnaziu deveniți studenți în universitățile din Europa proveneau din mediul rural, mai puțin receptivi la schimbările intervenite în societatea modernă. Astfel, din mediul urban proveneau 156 de tineri, majoritatea absolvenți ai gimnaziilor din Oradea (70) și Beiuș (65), în timp ce din mediul rural proveneau 334 de tineri.

Din punct de vedere al originii sociale am reușit să identificăm ocupația părinților la un număr de 320 de studenți din comitatul Bihor. Dintre aceștia 102 provin din familii de preoți, 80 din familii de agricultori, 37 din familii de învățători și profesori, 31 din familii de avocați și judecători, 22 din familii de notari, 15 din familii de funcționari, 10 din familii de medici și farmaciști, 9 din familii de meseriași și muncitori, 3 din familii de industriași și câte 1 din familii având alte ocupații. O mare parte a celor care studiau la universitățile din Europa Centrală și Occidentală aveau așadar origini sociale modeste, cu posibilități financiare reduse, datorându – și studiile universitare stipendiilor obținute de la fundațiile românești. Din cei 640 de studenți bihoreni, 100 au beneficiat de stipendii de la fundațiile: „Emanuil Gozdsu”(82), „Elena Ghiba –Birta”(8), „Faur”(2) și câte 1 stipendiu oferit de fundațiile „Ioan Petran”, Societatea „Transilvania”, Consistoriul Ortodox Arad,Astra, „Daniel Danner”, Kovari”,Bursă militară și Bursă de Stat.

Bursierii Fundației „ Emanuil Gozdsu”s-au remarcat în timpul studiilor, ca și după absolvirea studiilor la instituțiile europene de învățământ superior, mulți dintre ei devenind avocați reputați, oameni politici de vază care au deținut funcții și demnități importante în comitatul Bihor, ca și în alte comitate din Transilvania și Banat,iar după formarea României Mari la 1 Decembrie

1918 în administrația de stat a României. Stipendiștii Fundației Gozdsu nu s-au mărginit însă numai la studiul care le-a adus aprecierile profesorilor. Proveniți, cei mai mulți, din familii din familii românești cu tradiții progresiste, ei s-au găsit, atât ca studenți, cât și mai târziu, în rândul luptătorilor pentru drepturile românilor din Transilvania. Alături de ceilalți studenți români ei au fost prezenți în acțiunile de solidaritate cu România în timpul războiului pentru independență și în cele legate de procesul memorandiștilor. Mulți dintre cei care au frecventat cursurile Academiei de Drept din Oradea au făcut parte din formații artistice care au răspândit cultura românească în satele bihorene, corul „Hilaria” numărând între membrii săi numeroși bursieri Gozdsu, Patriciu Coroiu din Băraști (Bihor) fiind chiar unul dintre membrii fondatori [18].

Comitatul Bihor, prin cei 640 de intelectuali titrați în universitățile din Imperiul austro-ungar și din Europa de Vest s-a integrat – ca și celelalte comitate din Transilvania și Banat – în procesul de renaștere culturală și națională de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Printre intelectualii originari din comitatul Bihor care prin opera lor teologică, științifică, culturală și politică au marcat profund societatea românească din epocile modernă și contemporană s-au numărat: avocatul Nicolae Poynar din Aleșd, care timp de câteva decenii s-a remarcat printre cei mai respectați avocați din Bihor, avocații Augustin Ciavici (Beiuș), Moise Cooș (Salonta), Cornel Neagu (Vașcău) și Iosif Horvath (Sălard) deveniți la sfârșitul anului 1918 conducători ai gărzilor naționale românești. Traian Pinter, preotul de mai târziu al Beiușului, era în anul 1918 ajutor de secretar al Consiliului Național Român din Beiuș. În rândurile delegaților bihoreni la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia se găseau și Aurel Pinteș din Tinca, Ioan Iacob din Ceica și Ioan Sferle din Aleșd. Din lista celor remarcați nu poate să lipsească Andrei Ille (Tinca), ajutorul lui Aurel Lazăr în campania electorală din 1906, președinte al filialei Societății pentru fond de teatru român și al Despărțământului Astra din Tinca și delegat la Adunarea de la Alba Iulia, Dumitru Lascu al cărui nume este legat de toate evenimentele politice din Bihor de la începutul secolului al XX-lea. Nu putem să-l omitem nici pe Nicolae Zigre-junior, al doilea prefect al Bihorului eliberat (1919 – 1920) și membru al Comitetului Executiv al Consiliului Național Român din Oradea, subsecretar de stat la Ministerul de Interne (27 ianuarie 1922) din care demisionează la 1 iunie același an [19]. De asemenea printre personalitățile de marcă ale Bihorului care a studiat la Academia Regală de Drept din Oradea se impune a fi amintit și Aurel Lazăr, membru în Comitetul Partidului Național Român în casa căruia s-a ținut memorabila ședință a Comitetului Național al P. N. Român, formulându-se Declarația de la Oradea citită de Al. Vaida-Voevod în Parlamentul de la Budapesta. În 1918 este numit șeful Resortului justiție în Consiliul Dirigent, iar din 1919 este ales deputat timp de trei legislaturi. În guvernul Iuliu Maniu este numit în 1928 președinte al Camerei deputaților și al Comisiei interimare a orașului Oradea [20]. La toate aceste nume se pot adăuga: Gheorghe Borha (Telechiu-Bihor), prim-pretor la Beiuș, Samuil Bota (Oradea), protopop districtual în Bihor, Saba Borha (Telechiu-Bihor)-pretor la Ilia, Gheorghe Domșa (Beiuș), pretor la Vașcău, Ioan Pop (Ponor-Bihor), notar, secretar SA al CF Oradea-Beiuș, Aloisiu Nistor (Oradea), prim-pretor în Bihor, Gavril Rednic (Oradea), pretor comitatens la Aleșd și Ioan Vaș (Beiuș), prim-pretor al comitatului Bihor [21].

Concluzii

Studierea, cât mai riguroasă, a provenienței intelectualilor (elitelor) români constituie o imperioasă cerință istoriografică. În acest scop se impune, mai întâi, investigarea, respectiv continuarea investigării fondurilor documentare ale gimnaziilor, preparandiilor și seminariilor, precum și cele ale universităților și academiilor românești și străine. Un model de cercetare ne oferă în acest sens Alexandru Zub într-o lucrare apărută înainte de 1989, care poartă un titlu semnificativ și în care studenții sunt calificați drept „agenți purtători ai ideilor” [22]. De o certă utilitate este, în stadiul actual al cunoașterii, publicarea unor statistici cât mai precise care să cuprindă cât mai multe informații cu privire la tinerii români aflați la studii în universitățile europene. Din lipsă de spațiu -

deși suntem în posesia datelor necesare – nu putem publica listele cuprinzând studenții români originari din comitatul Bihor aflați la studii în universitățile din Europa Centrală și de Vest.

Studiul nostru abordează, analitic și sintetic, procesul complex al formării intelectualității (elitelor) din comitatul Bihor în secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, din perspectiva formației lor superioare, universitare, cu deosebire în perioada cuprinsă între anii 1867 – 1918.

Bibliografie

1. *Academia de drept*, în „Familia”, nr.11, 1889, p.129-130
2. Arh.Naț.Dir.Jud.Bihor, *Fond Hilaria*, Protocol din 7 noiembrie 1875
3. Biblioteca Academiei, Filiala Cluj, *Fond manuscrise românești*, mss.469, în Câmpeanu, Remus, *Elitele românești din Transilvania veacului al XVIII-lea*, Presa Universitară Clujeană, 2000.
4. Biro, S., *The Nationalities problem in Transylvania. 1867 – 1940*, New York, 1994
5. Boia, S. I., *Fundația „Emanuil Gozdu”(1870 – 1952)*, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2006
6. Bolca, V., *Școala normală română unită din Oradea. 1784 – 1934*, Oradea, 1934
7. Bolca, V., *Episcopul Samuil Vulcan al Orăzii. Contribuții la ridicarea culturală a neamului*, Oradea, 1939
8. Bota, I., *Contribuții la istoria învățământului românesc în nord – vestul Transilvaniei*, în *Marmația*, 4(1978), pp.92 – 106
9. Bozoki, A., *A nagyvaradi kiraly akademia szazados multa 1788-tol 1888-ig*, Budapesta, 1889
10. Bunytay, V., *Biharvarmegye olahjai's a Vallas-Unio*, în *Ertekezések a Történelmi Tudományok Köréből*, 15(1893), nr.4, Budapesta, pp.1 – 88
11. Câmpeanu, R., *Intelectualitatea română din Transilvania în veacul al XVIII-lea*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1999
12. Câmpeanu, R., *Elitele românești din Transilvania veacului al XVIII-lea*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000
13. Cseplo, P., *A nagyvaradi rom. Kath. Fogymnasium története*, Nagyvaradi, 1894
14. Gojdu, E., 1802 – 1870, Oradea, 1972
15. Erdely Lexicon, Oradea, 1928
16. Faur, V., Fleisz, I., *Studenți români la Academia de drept din Oradea(1850 – 1918)*, în *Crisia*, XVII, 1987, pp.129 – 181
17. Gyemant, L., *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848*, Ed. Academiei, București, 1986
18. Mamina, I., Scurtu, Ioan, *Guverne și guvernanți. 1916 – 1938*, Ed.Silex, București, 1996
19. Neș, T., *Oameni din Bihor. 1848 – 1918*, Tip.Diecezană, Oradea, 1937
20. Pavel, C., *Școlile din Beiuș*, Beiuș, 1928
21. Predescu, L., *Enciclopedia României. Cugetarea. Material românesc, oameni și înfăptuiri*, București, 1928
22. Pușcaș, I., Popovici, I., *Bursieri ai Fundației „Emanuil Gojdu” la Academia de Drept din Oradea*, în *Emanuil Gojdu. 1802 – 1870*, Oradea, 1972
23. Sigmirean, C., *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000
24. Stein, Chr.D., *Handbuch der Geographie und Statistik*, ed.V, Leipzig, 1825
25. *Tafeln zur statistik der osterreichischen Monarchie*, Wien, 1841-tab.46, 1842-tab.46, 1843-tab.46, 1844-tab.46, 1845-1846-tab.11, 1847-1848-tab.11
26. Tripon, A., *Monografia Crișanei*, Oradea, 1936
27. Zub, A., *Cunoaștere de sine și integrare*, Iași, 1986